

Лигіна А. Д.

ВАСИЛЬ ГАЙДУЧОК – ПОЕТ ОДНОГО ЦИКЛУ

У статті розглянуто єдиний відомий цикл Василя Гайдучка, опублікований у журналі «Скриня». Текст проаналізовано з огляду на проблему мовчання, яка є принципово важливою для українського поетичного андеграунду, хоча й осмислюється в різних аксіологічних і значеннєвих площинах. Поезію зіставлено з текстами інших поетів-скринян.

Ключові слова: Василь Гайдучок, мовчання, «Скриня», поезія українського андеграунду.

*стежкою погляду проходять квіти
так починається танок спраглих озер
тиша пахне тоді опадаючими яблуками
і пахнуть рожеві пелюстки пристрасно
а коли
далекі дороги снують журавлями
тінь наших цілунків
червоні троянди народжує*

*ліхтар на вулиці
таки намалював птаку чекання
і на галявину зірок
намріяв казкових метеликів
які оживають зустріччю
наших очей*

*на долоню твого мовчання
покладу всі барви твого погляду
солов'ї виспівують сонце до останку
наші уста повінчаються*

*в кімнату вечірнього саду
ніколи не приходив осінній лис
а оце вчора
вікна моїх дерев
усміхненими веснами плакали*

Для постшістдесятників потреба сказати переважає бажання бути почутими, тому їхні голоси в історії літератури лунають не так гучно, як у старшого шістдесятницького покоління. Тексти поетів Львівського кола герметичні й непрозорі, що також ускладнює їхнє прочитання. Але якщо про митців Львівського андеграунду зазвичай говорять як про маловідомих книжних поетів, то Василь Гайдучок – поет одного короткого циклу, що не надто відомий навіть науковцям.

Арешти 1970-х років, переслідування і провакації послідовно притлумлювали творчі голо-

си, витискаючи митців у простір мовчання. Усі літератори з кола Грицька Чубая стикнулися з цим досвідом у тій чи тій формі. Усіх було позбавлено простору вільного самовираження, яким стала для львівського андеграунду «Скриня», перш ніж її наклад конфіскували. Але у випадку В. Гайдучка із простору мовчання вороття не було. Поезія, надрукована в самвидавному журналі, стала єдиним відомим творчим висловлюванням, що лишилося від автора. Із усього їхнього кола саме до Василя Гайдучка, як зазначає у спогадах Василь Габор, доля була найнепривітнішою і найнеприхильнішою: він так і не зміг поновитися на навчання, усе життя виконуючи тільки чорну роботу [2].

Утім, талант поета не вимірюється кількістю віршів. Ми хочемо, щоб голоси перетравлених системою митців знову звучали, що зумовлює актуальність цієї невеликої розвідки. Позбавлені нагоди вписати цикл «Стежкою погляду...» у контекст його власної поезії, ми залучимо тексти однодумців-скринян, щоб осмислити систему образів Василя Гайдучка. Грицько Чубай (а переважно його поезію ми й беремо для зіставлення) був не просто неформальним лідером кола. Сама ідея «Скрині» належала йому. «Він був душею товариства, він був промотором всіх проєктів», – пише Микола Рябчук [5]. Ідеї творів і самі тексти та вартісну поетичну літературу закордонних авторів обговорювали на мистецьких вечірках у квартирі Грицька та Галини Чубаїв. Тому вплив Григорія Чубая на світогляд його кола є фактом безсумнівним. До арешту, що передував п'яти рокам поетичної безмовності, Чубай був для скринян авторитетом і взірцем літературного смаку. Але до поезії «Так упевнено маються крила у ворона» ми звертаємося не лише як до раніше створеного тексту авторитетнішого автора. Попри надзвичайну образну

близькість (понад 10 спільних концептів), Василь Гайдучок уникає не просто вторинності, а й схожості, принаймні очевидної. Ліричні суб'єкти обох авторів мовчать, але мовчать за різних обставин і з різних причин. Здійснивши мікроаналіз тексту В. Гайдучка, ми спробуємо з'ясувати ці обставини та причини.

Ліричний суб'єкт циклу «Стежкою погляду...» здається майже непомітним на тлі дієвого світу. Дванадцять дієслів-присудків при неістотах (метафори й персоніфікації), і лише одне стосується людини-суб'єкта. Але йдеться не про самоусунення суб'єкта й пасивне споглядання, а про приховання людської дії, делегування її доволишнім об'єктам: «стежкою погляду проходять квіти», «ліхтар [...] намалював пташу чекання» [6, с. 8]. У просторі текстів ліричний суб'єкт не може активно перетворювати світ. Він не має над ним влади – ані словесно, ані фізично. Порівняймо ліричного суб'єкта В. Гайдучка із суб'єктом Грицька Чубая з поезії «Так упевнено маються крила у ворона»: «Їй це дивне це літне заснуло кіно / де біжать дощові і ромашкові титри», «Їй потреба початись, щоб мати кінець / їй потреба вернутись з німого полону» [7, с. 11]. Якщо Чубаєва Вона є полонянкою власної безмовності, спостерігачкою ерзаців, витворених чужою мовою, то у В. Гайдучка слово, що творить реальність і визначає вектор її розгортання, іще не пролунало взагалі. Недарма замість кімнати-камери у крок «від стіни до вікна» [7, с. 11] у тексті В. Гайдучка є «кімната вечірнього саду» із «вікнами дерев» [6, с. 8]. Двоє закоханих немовбито опинилися в раю, але вони не первісні новонароджені люди, а ті, хто жив і хто знає страх. Макс Пікард пише, що безмовність нагадує стан, «у якому падіння, спричиненого словом, ще не сталося. Мовчання змушує людину прагнути того стану до падіння, і водночас – відчувати тривогу, адже в мовчанні слово може з'явитися щомиті, і перше гріхопадіння може відбутися знову» [10, с. 32]. Схоже, що ця тривога стосується не лише слова, а й дії, яку передано через заміщення суб'єкта, іноді багатоланкове: ліхтар намалював пташу чекання і на галявину зірок намріяв казкових метеликів, які оживають «зустрічню наших очей» [6, с. 8]. Так багато подій мусить статися, щоб два людські погляди зустрілися. Увесь світ виявляється залученим до безмовної любові двох людей, приховуючи їх собою.

Ця любов і її суб'єкти сховані навіть від смерті: «осінній лис ніколи не приходив у кімнату вечірнього саду» [6, с. 8]. Саду не торкнеться вмивання, що йде за звичною зміною сезонів.

Танок озер починається і не має кінця. «Тиша пахне тоді опадаючими яблуками», – йдеться про запах, а не про звук, із яким яблуко торкається землі [6, с. 8]. Безмовність пахне тліном, нагадує суб'єкту про смерть, але ані заговорити, ані померти, щоб, як писав Віктор Морозів, «мершій повернутися в любий світ спочатку» в просторі тексту не вдається [6, с. 6]. Уже в наступному рядку згадано пелюстки квітів (не червоні – трояндіві, а рожеві – яблучні), що свідчить про те, що немає зв'язку між опаданням яблук і наближенням осені. У просторі тексту дерево – вісь світу і вісь віршового зображення – є вічним, бо за волею автора в циклі «цвітіння – плодоносіння – вмирання» останній етап пропущено. Природної зміни етапів буття не відбувається. Яблука опадають і квітнуть рожевим – водночас, у єдиній фіксованій миті.

Якщо у Г. Чубая в «Так упевнено маються крила у ворона» світ є виразно макабричним, і навіть дерево життя всихає й підкорюється упевненій руці, що тримає його віти, то простір В. Гайдучка – ані живий, ані мертвий. Плоду пізнання не зірвано, слова не сказано, свободи вибору не реалізовано. У просторі нездійсненого є спрага і чекання, але немає «стрімкої, наче лань, течії», яка, за законом життя, завжди змінює посуху, як це відбувається у тексті Г. Чубая. Якщо в Чубаєвому вірші квіткам доведеться облетіти, а метеликам вмерти, то у В. Гайдучка пелюстки, троянди й метелики – образи почасті еротичні, асоційовані із взаємодією ліричних суб'єктів. Утім, уповні вітальними вони не є. У світі без умирання не може народитися нічого по-справжньому нового. Троянди є лише «тінню цілунків» або їхнім пристрасним наслідком, ніби краплі крові, а метелики – мрією чи видивом, яке здається живим тільки на периферії закоханих розфокусованих поглядів під розсіяним світлом ліхтаря, але є так само далеким і холодним, як «галявина зірок» [6, с. 8]. Навіть птаха чекання – втілення змін і продовження роду – з'являється лише як тінь ліхтаря. Але навіть ця з'ява є в тексті глобальною подією: «ліхтар на вулиці таки намалював пташу» [6, с. 8]. Підсилювальна частка в значенні «нарешті» свідчить про довге очікування, адже до цього журавлі виникали тільки в контексті сну. Соловей у третьому вірші – єдина істота, що фігурує у вірші безпосередньо, а не у формі тіні чи мрії. В українській легенді соловей є птахом, що накрив Христа крилами, рятуючи його від переслідувачів [1, с. 640]. У тексті В. Гайдучка солов'їний спів маркує перехідну пору й остаточний прихід ночі, яка приховує коханців.

Не можна опустити християнського символізму цих образів. Птах і метелик традиційно пов'язані з уваленням про душу, її відродження та переродження [8]. І птах, і метелики поєднані у тексті синтаксично (ліхтар намалював птаха і намріяв метеликів). Але ліхтар – не божественне світло, тому оживають душі-метелики тільки під людським поглядом, де є і любов, і відблиск нетутешнього. Доки намріяні метелики летять до зірок, закохані лишаються внизу, хоч їхня «кімната саду» і здається райською. Доля образу є формально схожою в тексті Г. Чубая: метелики ідуть «по розп'ятому небі в порожній світі», але це чітко й негативно конотоване посмертя. У Гайдучка межі між живим і неживим розмиті: тінь, сон і малюнок – простір непевності. «На долоню твого мовчання покладу всі барви твого погляду» – єдина дія, до якої вдається сам суб'єкт [6, с. 8]. Можливо, ідеться не лише про бажання передати почуття безмовного безмовній (коли у відповідь на очікувальне мовчання один стає дзеркалом для погляду іншої, щоб вона могла побачити власні очі в його очах). Покладення барв стосується ще й творення зображень. І якщо до простягнутої долоні ляже портрет, то в безсловесному просторі виникне інша знакова система. Приреченість на мовчання зміниться новою формою

комунікації – і щасливі сльози у фіналі тексту будуть цілком зрозумілими.

Поезії циклу Василя Гайдучка «Стежкою погляду» і текст Грицька Чубая «Так упевнено...» споріднені образно, а їхні суб'єкти переживають досвід вимушеного мовчання, яке, однак, відрізняється обставинами та перспективами.

Лірична суб'єктка Г. Чубая приречена на мовчання, бо їй немає про що і з ким говорити. Її ув'язнено в камері, а єдиним джерелом переживання є сон або марення. Вона – душа того світу, що гине і розпадається за її вікном, тому ані вийти назовні, ані заговорити Чубаєва суб'єктка не зможе, бо втратить і пам'ять, і ім'я, яке є останнім і невідновним словом, вмістилищем минулого [4, с. 50]. Мовчання у В. Гайдучка також є невільним. Однак у просторі його тексту людина не є самотньою. У цьому разі навіть вимушена безмовність не означає цілковитої неможливості комунікації, адже транслювати смисли можна не тільки вербально. Крім того, пов'язане із безмовністю забуття суб'єктам циклу також не загрожує. Саме зоряне небо над головою щодня нагадує їм, ким вони є. Можливо, тому твори Г. Чубая і В. Гайдучка закінчуються цілком протилежними образами. Перший – посухою, що забирає життя, а другий – сльозами усміхнених весен, які життя обіцяють.

Список літератури

1. Гура А. В. Символика животных в славянской народной традиции. Москва : Индрик, 1997. 912 с.
2. Габор В. Сум за людиною. 2012. URL: <https://zakarpattia.net.ua/Blogs/92772-Sum-za-liudynoiu>.
3. Загороднюк О. Мовчання в «Скрині»: постколоніальні візії. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2014. Вип. 60. Ч. 2. С. 100–108.
4. Лигіна А. Концепт вимушеного мовчання в поезії Григорія Чубая. *Наукові записки НаУКМА*. 2020. Т. 2: Літературознавство. С. 45–52.
5. Рябчук М. Інтерв'ю / пер. Анни Чукур. 2014. URL: <https://samizdatcollections.library.utoronto.ca/interviews/ru/mykola-riabchuk>.
6. Скриня: літературно-мистецький самвидавний журнал. Ред. Василь Габор; В.о. Львівська наук. б-ка. Львів : ЛНБ ім. В. Стефаніка, 2000. 48 с.
7. Чубай Г. П'ятикнижжя. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 255 с.
8. Элиаде М. Очерки сравнительного религиоведения / перев. с англ. Москва : Ладомир, 1999. 488 с.
9. Cirlot J. E. A Dictionary of Symbols. New York : Bams & Noble, 1993.
10. Picard M. The World of Silence. Chicago : Regnery, 1989. 232 p.

References

- Chubai, H. (2015). *Piatyknizhzhia*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
- Cirlot, J. E. (1993). A Dictionary of Symbols. New York: Bams & Noble.
- Eliade, M. (1999). *Ocherki sravnitel'nogo religiovedeniia*. Moskva : Ladomir [in Russian].
- Gabor, V. (2012). *Sum za liudynoiu*. Retrieved from <https://zakarpattia.net.ua/Blogs/92772-Sum-za-liudynoiu> [in Ukrainian].
- Gura, A. V. (1997). *Simvolika zhyvotnykh v slavianskoi narodnoi traditcii*. Moskva: Indrik [in Ukrainian].
- Lyhina, A. (2020). Kontsept vymushenoho movchannia v poezii Hryhoriia Chubaia. *Naukovi zapysky NaUKMA*, 2: Literaturoznavstvo, 45–52 [in Ukrainian].
- Picard, M. (1989). *The World of Silence*. Chicago: Regnery.
- Riabchuk, M. (2014). *Interviu*. Retrieved from <https://samizdatcollections.library.utoronto.ca/interviews/ru/mykola-riabchuk> [in Ukrainian].
- Skrynja: literaturno-mystetskyi samvydavnyi zhurnal. (2000). Lviv: LNB im. V. Stefanyka [in Ukrainian].
- Zahorodniuk, O. (2014). Movchannia v "Skryni": postkolonialni vizii. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Seria filolohichna, 60 (2), 100–108 [in Ukrainian].

A. Lyhina

VASYL HAIDUCHOK – THE POET OF A SINGLE CYCLE

The article analyzes the only known poetic cycle by Vasyl Haiduchok, published in the Skrynia magazine. The text is focused on the problem of silence, which is fundamental for Ukrainian underground poetry, in spite of being understood in different axiological and semantic planes. The article discovers how the concept of silence interacts with the Christian symbols, concepts of time and death, and traditional Ukrainian images. Being connected with the internal emigration as a constructive strategy of the author who resists the invasion of the aggressive Soviet language, the concept of unvoiced is also substantial for surrealist and hermeticism poetics. Moreover, Vasyl Haiduchok and other Ukrainian poets of the late 60s and 70s were forced to silence in an act of cultural and ideological abuse of the totalitarian system. After the arrests of the Lviv intellectuals and the confiscation of the entire print run of the Skrynia in 1972, Vasyl Haiduchok never went back to creative writing and died in poverty. The aim of the article is to return his voice to the Ukrainian literature discourse. To discover the philosophical particularities of the cycle we compare it with the texts of other poets of the Skrynia magazine. We draw a parallel between the artistic destiny of Haiduchok and Chubai. Censorship and political persecution pushed both of the writers not only into the underground but also into complete silence. While the poetry by Chubai is scientifically analyzed in modern journals, the cycle by Haiduchok is almost unknown even among philologists.

Keywords: Vasyl Haiduchok, silence, *Skrynia*, Ukrainian underground poetry.

Матеріал надійшов 02.10.2021

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)